

Олександр КРУПА

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0002-6345-4814>

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ МІНІМАЛЬНИХ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

Висвітлено мінімальні норми соціального забезпечення, які мають дотримуватися Україною як підписантом однойменної міжнародної Конвенції. Здійснено порівняльний аналіз фактичних обсягів пенсійних виплат в Україні за видами з їх розрахунковими значеннями в контексті дотримання міжнародних мінімальних стандартів. Здійснено порівняння середнього рівня доходів людей пенсійного віку в окремих країнах ОЕСР та Україні. Досліджено структуру отримувачів пенсій в Україні за рівнем їх доходів.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, мінімальні норми соціального забезпечення, порівняльний аналіз, коефіцієнт заміщення, Україна

Oleksandr KRUPA

Khmelnitsky National University

PENSION SECURITY IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF COMPLIANCE WITH MINIMUM INTERNATIONAL STANDARDS

The full-scale military aggression against our country, causing a number of destructive socio-economic processes, at the same time intensified the European integration aspirations of Ukraine, which, first of all, requires bringing the principles of the functioning of state systems into compliance, at least, with the minimum standards adopted in the European Union. In this context, the issues of improving individuals social protection and, in particular, pension security as one of its key components, in terms of bringing pension payments into line with internationally recognized minimum, are gaining special relevance.

The purpose of the study consists in comparative analysis of pension security levels in Ukraine and OECD countries with assessment of their minimum social security standards compliance.

In the article highlighted the social security minimum standards, which must be observed by Ukraine as a signatory of the same name international Convention. Carried out a comparative analysis of the actual amounts of pension payments by types in Ukraine with their estimated values in the context of international minimum standards compliance. Was made a comparison of the average level of retirement age people' income in individual OECD countries and in Ukraine. Studied the structure of pension recipients in Ukraine according to their income level.

The current system of pension provision in Ukraine does not make it possible to ensure compliance with the minimum international social standards in terms of the values of the replacement coefficient for the amounts of pension payments. Thus, about 40% of pensioners in Ukraine are below the poverty line, as the amount of pensions they receive does not even reach the amount of the subsistence minimum per person established by the state. The specified situation becomes especially acute during the period of martial law and active hostilities in part of the territories of our state, which are accompanied by the loss of individuals not only of additional means of livelihood, but also of housing and property acquired during life. Therefore, in further studies of the identified problems, attention should be focused on finding ways to solve the existing problems of the pension system, optimized according to the criteria of the level of budget burden and the speed of implementation.

Keywords: pension security, minimal standards of social security, comparative analysis, replacement rate, Ukraine

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Повномасштабна військова агресія проти нашої держави, спричинивши цілий ряд деструктивних соціально-економічних процесів, в той же час активізувала євроінтеграційні прагнення України що, в першу чергу, вимагає приведення засад функціонування державних систем у відповідність, як мінімум, прийнятним в Європейському Союзі, мінімальним нормам. В цьому контексті особливої актуальності набувають питання вдосконалення соціального захисту індивідів і, зокрема, пенсійного забезпечення як його однієї з ключових складових, в частині приведення у відповідність розмірів пенсійних виплат до міжнародно визнаних мінімальних норм соціального забезпечення.

Формулювання цілей статті

Метою дослідження є порівняльний аналіз рівнів пенсійного забезпечення в Україні та країнах ОЕСР та оцінка дотримання мінімальних норм соціального забезпечення в державі.

Аналіз досліджень та публікацій

Проблемні питання низького рівня пенсійного забезпечення в Україні та пошуку шляхів його реформування перебувають у полі зору дослідників впродовж тривалого часу, що дозволило напрацювати цілий ряд пропозицій і підходів до реформування вітчизняної пенсійної системи. В цьому контексті варто відзначити внесок Е. Лібанової, О. Петрушки, М. Ріппи, А. Федоренко, Г. Яшник тощо. В той же час, повномасштабна війна на території нашої держави і обумовлений нею цілий пласт соціально-економічних проблем вимагають нових поглядів на систему пенсійного забезпечення, які б враховували не лише зовсім

нові реалії вітчизняної економіки, а й значні зміни демографічного характеру, умов життя населення і обумовлених ними базових потреб соціального забезпечення, особливо в контексті активізації євроінтеграційних прагнень України.

Виклад основного матеріалу

Україна, як підписант Конвенції про мінімальні норми соціального забезпечення [1], гарантує захищеним особам допомогу по старості, за якої охопленим ризиком визначається перевищення встановленого віку – у національному вжитку даний вид допомоги отримав назву «пенсійне забезпечення». При цьому, положення вказаного документу встановлюють необхідність забезпечення пенсіонерам, за умови виконання ними вимог щодо трудового стажу чи обсягу внесків, щомісячний дохід на рівні 40 % від середнього заробітку (табл. 1).

Таблиця 1

Мінімальні стандарти пенсійних виплат визначені Конвенцією [1]

Вид виплат	Частка доходу	Вид виплат	Частка доходу
Трудові пенсії за віком	40 %	Пенсії по інвалідності	50 %
Трудові пенсії в разі втрати годувальника	40 %	Пенсійні виплати по непрацездатності і професійним захворюванням	50 %

Відповідно до наведених мінімальних стандартів, розрахуємо середні значення пенсійних виплат, що мали б отримуватися захищеними особами, які підпадають під визначені у табл. 1 категорії і представимо у табл. 2.

Таблиця 2

Фактичні і розрахункові розміри пенсійних виплат в Україні*

Показник	Рік				
	2018	2019	2020	2021	2022**
Середньомісячна заробітна плата, грн	8865	10497	11591	14014	14577
Середні розміри пенсійних виплат					
Пенсія за віком: фактична	2556,7	2648,2	3064,8	3539	3915,8
розрахункова	3546	4198,8	4636,4	5605,6	5830,8
Пенсія по інвалідності: фактична	2000,9	2118,6	2641,1	2859,5	-
розрахункова	4432,5	5248,5	5795,5	7007	7288,5
Пенсія у разі втрати годувальника: фактична	2368,0	2491,4	2916,5	3249,9	-
розрахункова	3546	4198,8	4636,4	5605,6	5830,8

* розраховано автором за даними [2; 3]

** дані станом на 01.07

Наведені дані дозволяють зробити висновок, що навіть за найбільш узагальненими розрахунками, суми пенсійних виплат, що отримують визначені категорії громадян в Україні, є значно нижчими від нормативно встановленого розміру. Так, якщо говорити про середній розмір пенсії за віком в Україні, то його значення навіть не досягає 30 % від офіційного середнього рівня заробітної плати (рис. 1).

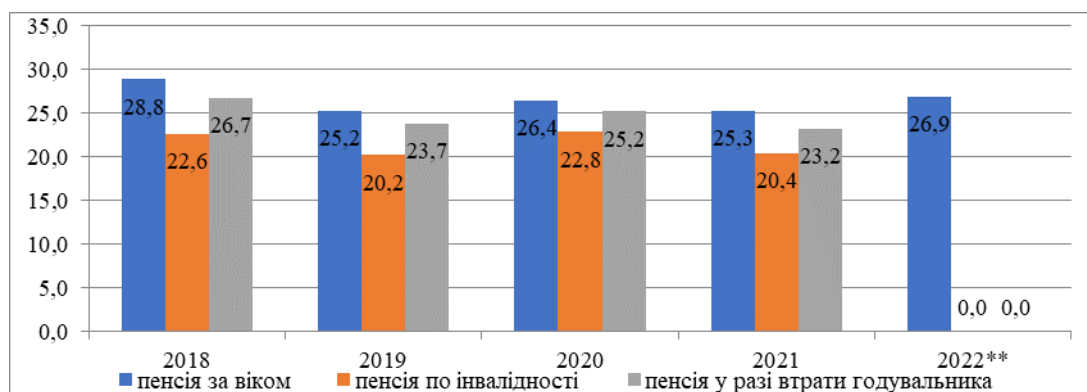

Рис. 1. Частка середнього розміру пенсійних виплат в сумі середньомісячної заробітної плати в Україні у 2018–2022 рр., %

* розраховано автором за даними [2; 3];

** частково відсутні дані

Крім того, проведений аналіз засвідчує, що в порівнянні з показниками 2018 року в нашій країні помітно знизився рівень пенсійних виплат. Тобто, можемо говорити про те, що індексація розмірів пенсійних виплат не здійснюється в достатньому обсязі, що призводить до таких значних розривів у показниках пенсійних виплат та реальних сум заробітної плати в країні. Порівняємо значення коефіцієнта заміщення в Україні з показниками держав-членів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) (табл. 3).

Таблиця 3

Середній рівень доходів людей пенсійного віку в країнах ОЕСР та Україні у 2021 р.*

Країна	Середній коефіцієнт заміщення доходу осіб старше 65 років, %	Приріст до показника 2000 р., %	Країна	Середній коефіцієнт заміщення доходу осіб старше 65 років, %	Приріст до показника 2000 р., %
Австралія	75,2	+5,9	Канада	90,8	+2,3
Австрія	94	+6,9	Латвія	67,1	-5,4
Данія	81,3	+9,9	Литва	70,5	-2,7
Германія	88,8	+0,8	Норвегія	91,4	+20,2
Греція	95,0	+13,4	Польща	85,7	-10
Угорщина	93,2	+6,2	Словенія	85,3	+1
Франція	99,8	+1,9	Іспанія	95,8	+14,8
Фінляндія	82,6	+4,3	Швеція	86,3	+8,2
Чилі	93,5	-8	США	93,8	+10,7
Чехія	73,3	-5,1	Україна	26,9	-7,1

* складено і розраховано на основі даних [2; 4; 5]

Якщо серед досліджуваних країн найнижчі показники пенсійного забезпечення населення у Латвії, Литві та Чехії та становлять 67,1, 70,5 та 73,3 % від рівня доходів працюючих громадян відповідно, то в Україні пенсіонери в середньому отримують виплати, що не перевищують 30 % середнього рівня доходів працюючих громадян. При цьому, якщо порівнювати з рівнем пенсійного забезпечення в нашій країні, який мав місце у 2000 році, то навіть відбулося зниження значення коефіцієнта заміщення на 7,1 в.п. З огляду на це, маємо говорити не лише про недотримання мінімальних норм соціального забезпечення, визначених однойменною Конвенцією, а й про занадто низький рівень доходів людей пенсійного віку в нашій державі.

Проведемо порівняння середніх розмірів пенсійного забезпечення з встановленими середньорічними значеннями прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати (табл. 4).

Таблиця 4

Розрахунок частки середнього розміру пенсійних виплат в сумі мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму в Україні у 2018–2022 рр.*

Показник	Рік				
	2018	2019	2020	2021	2022**
Середній розмір прожиткового мінімуму, грн	1711	1867	2034	2208	2405
Середній розмір мінімальної заробітної плати, грн	3723	4173	4861,5	6250	6600
Середні розміри часток					
Пенсія за віком:					
частка від прожиткового мінімуму	149,4	141,8	150,7	160,3	162,8
частка від мінімальної заробітної плати	68,7	63,5	63,0	56,6	59,3
Пенсія по інвалідності:					
частка від прожиткового мінімуму	116,9	113,5	129,8	129,5	-
частка від мінімальної заробітної плати	53,7	50,8	54,3	45,8	-
Пенсія у разі втрати годувальника:					
частка від прожиткового мінімуму	138,4	133,4	143,4	147,2	-
частка від мінімальної заробітної плати	63,6	59,7	60,0	52,0	-

* розраховано автором за даними [2; 3];

Значення середнього розміру прожиткового мінімуму в нашій державі впродовж досліджуваного періоду, як і середній розмір мінімальної заробітної плати, щорічно збільшувалися. Проте якщо приріст розміру мінімальної заробітної плати склав 77,3 %, то прожиткового мінімуму – лише 40,6 %. З огляду на це, розрахунок коефіцієнту заміщення для усередненого показника пенсійної виплати по відношенню до наведених показників дозволив засвідчити наявність різної динаміки: коефіцієнт заміщення за прожитковим мінімумом має стійку тенденцію росту, в той час як коефіцієнт заміщення за показником мінімальної заробітної плати характеризується нерівномірними коливаннями.

В даному контексті позитивним є те, що середній розмір пенсійної виплати в Україні перевищує встановлений розмір прожиткового мінімуму, а коефіцієнт заміщення по відношенню до мінімального розміру заробітної плати перевищує норму соціального забезпечення в 40 %. Хоча вже за підсумками 2021 року середній розмір пенсії по інвалідності в Україні становив всього 45,8 % від середнього річного рівня мінімальної заробітної плати при мінімальній нормі 50 %. При цьому, в Україні станом на 1 липня 2022 року

із зареєстрованих 10,8 млн осіб, які отримують пенсійні виплати, майже 14 % є отримувачами пенсії по інвалідності (рис. 2).

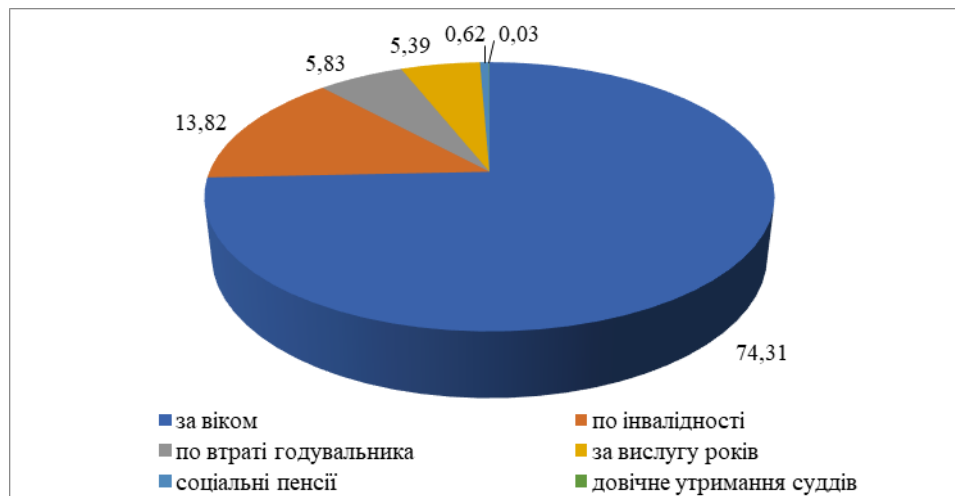

Рис. 2. Структура отримувачів пенсійних виплат в Україні за видами виплат станом на 01.07.2022 р., %*
* побудовано за даними [6];

Впродовж першого півріччя 2022 року збільшення чисельності отримувачів пенсії по інвалідності склало більше 10 тис. осіб і, на жаль, враховуючи ті війнні реалії, в яких вимушено опинилась Україна, в подальшому очікується стійкий приріст даної категорії осіб – аж до завершення як мінімум активної фази бойових дій на нашій території. Певним позитивним моментом в даному аспекті є прийняття Закону України № 2040-IX [7], згідно до якого з 1 жовтня збільшується розмір пенсійних виплат по інвалідності військовим та безпосереднім учасникам бойових дій. Проте в цілому слід відзначити, що категорія громадян з інвалідністю в Україні є найменш соціально захищеною і становить значну частку осіб, які перебувають за межею бідності. Тут слід відзначити, що у 2021 році близько 16 % отримувачів пенсійних виплат мали доходи нижчі за розмір встановленого прожиткового мінімуму (рис. 3).

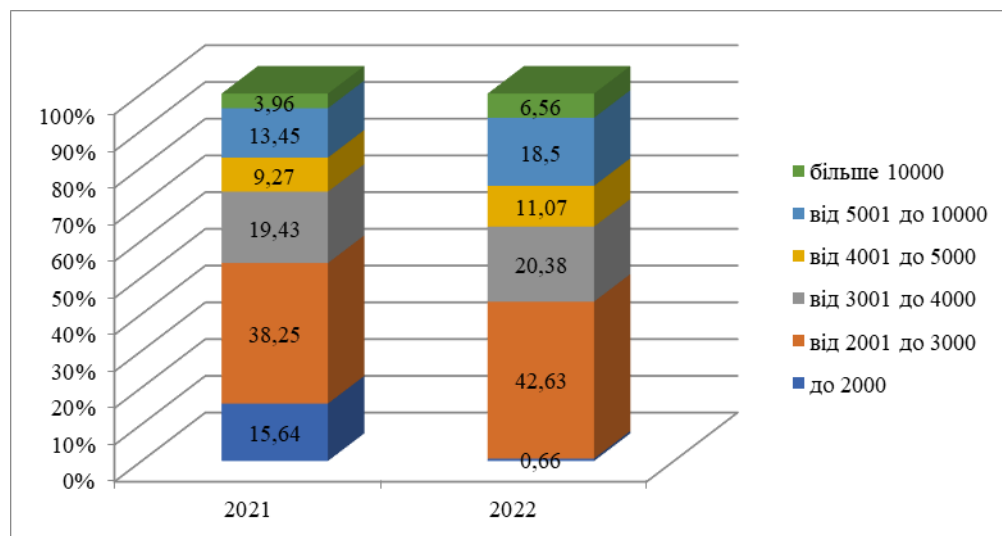

Рис. 3. Структура отримувачів пенсійних виплат в залежності від суми доходів у 2021 – 2022 рр., грн*
* побудовано за даними [3; 6];

Так, ще в 2021 році 15,6 % отримувачів пенсій перебували за межею бідності, маючи дохід на рівні меншому за встановлений розмір прожиткового мінімуму, а це близько 1,74 млн осіб. Так, звісно, в 2022 році в даному аспекті ситуація значно покращилася – за даними Пенсійного фонду України [6] лише 71,1 тис. осіб отримують щомісячні пенсійні виплати в сумі менше 2 тис грн. Проте для понад 4,6 млн осіб (42,63) розмір пенсійних виплат становить менше 3 тис. грн на місяць – це надзвичайно мала сума, особливо враховуючи рівень інфляції в Україні та війнний стан.

Отже, можемо говорити про те, що більше 40 % бенефіціарів системи пенсійного забезпечення в Україні можуть бути однозначно віднесені до категорії бідних осіб, а частина з них – навіть до категорії людей, що перебувають за межею бідності. При цьому, якщо розглядати ситуацію в державі більш глобально, особливо в контексті практично повного руйнування цивільної інфраструктури, зупинки бізнесу

та значних пошкоджень і втрат житлової забудови по всій території, яка перебувала в окупації чи в зоні активних бойових дій, то бачимо, що реальних економічних перспектив нарощування обсягів пенсійного забезпечення в Україні хоча б до рівня мінімальних 40 % від показника середньої заробітної плати не передбачається. В цьому контексті особливої актуальності набуває прискорення реформи пенсійної системи, в тому числі й за рахунок розробки та впровадження кардинально інших її засад, враховуючи новітні зміни соціально-економічного становища держави.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Діюча система пенсійного забезпечення в Україні не дає можливості забезпечити дотримання мінімальних міжнародних соціальних стандартів в частині значень коефіцієнта заміщення для сум пенсійних виплат. Так, близько 40 % отримувачів пенсій в Україні перебувають за межею бідності, оскільки розмір отримуваних ними пенсій не досягає навіть встановленого державою розміру прожиткового мінімуму на одну особу. Особливої гостроти вказана ситуація набуває в період воєнного стану та активних бойових дій на частині територій нашої держави, що супроводжуються втратою індивідами не лише додаткових засобів до існування, а й житла та нажитого впродовж життя майна. Тому в подальших дослідженнях визначеної проблематики варто сконцентрувати увагу на пошуку шляхів вирішення наявних проблем пенсійної системи, оптимізованих за критеріями рівня бюджетного навантаження та швидкості впровадження.

Література

1. Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення : міжнародний договір, ратифікований Україною 16.03.2016 року № 1024-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011#Text
2. Державна служба статистики України : офіційний веб-ресурс. URL : <https://ukrstat.gov.ua/>
3. Соціальний захист населення України у 2020 році : статистичний збірник. Київ, 2021. 122 с.
4. Organisation for economic cooperation and development : OECD statistics. URL : <https://stats.oecd.org/#>
5. Pensions at a Glance 2021 : OECD and G20 indicators. URL : <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/ca401ebd-en.pdf?expires=1664627476&id=id&accname=guest&checksum=9D64B9013BF0723155682C0457C97A11>
6. Пенсійний фонд України: офіційний веб-ресурс. URL : <https://www.pfu.gov.ua/statystyka/>
7. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення пенсійного законодавства : закон України від 15.02.2022 № 2040-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2040-20#Text>

References

1. Konventsiia pro minimalni normy sotsialnoho zabezpechennia : mizhnarodnyi dohovor, ratyfikovanyi Ukrainoiu 16.03.2016 roku № 1024-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011#Text
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy : ofitsiinyi veb-resurs. URL : <https://ukrstat.gov.ua/>
3. Sotsialnyi zakhyst naselennia Ukrainy u 2020 rotsi : statystychnyi zbirnyk. Kyiv, 2021. 122 s.
4. Organisation for economic cooperation and development : OECD statistics. URL : <https://stats.oecd.org/#>
5. Pensions at a Glance 2021 : OECD and G20 indicators. URL : <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/ca401ebd-en.pdf?expires=1664627476&id=id&accname=guest&checksum=9D64B9013BF0723155682C0457C97A11>
6. Pensiinyi fond Ukrainy: ofitsiinyi veb-resurs. URL : <https://www.pfu.gov.ua/statystyka/>
7. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo vdoskonalennia pensiinoho zakonodavstva : zakon Ukrainy vid 15.02.2022 № 2040-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2040-20#Text>